

НАЗНАЧАВАНЕ НА ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РАЗСЛЕДВАНЕ НА ТЕРОРИСТИЧНИ АКТОВЕ С ВЗРИВНИ УСТРОЙСТВА

гл. ас. д-р Христо Павлов*
Бургаски свободен университет

APPOINTMENT OF EXPERTS IN THE INVESTIGATION OF TERRORISM ACTS WITH EXPLOSIVE DEVICES

Hristo Pavlov
Burgas Free University

Резюме: В настоящата статия са представени основните експертизи, които могат да бъдат назначени при разследването на терористични актове, извършени с взривни устройства. Към всеки вид експертиза са посочени най-важните въпроси, на които вещите лица могат да отговорят.

Ключови думи: терористичен акт, взривно устройство, експертизи.

Abstract: This article presents the main expertise that can be employed in the investigation of terrorist acts committed with explosive devices. The most important issues that experts can answer are listed for each type of expertise.

Key words: terrorist act, explosive device, expertise.

1. Обща постановка на проблема

За изясняването на някои обстоятелства при разследване на терористични актове с взривни устройства е необходимо привличането на лица със специални знания¹ в различни области от науката, изкуството или техниката. В тази връзка разследващите орган трябва добре да познава възможностите на експертите. Необходимо е да са запознати с начина за подготвяне на материалите за изследване, за назначаването на експертизи и организацията на провеждането им. Не на последно място, разследващите органи трябва да съумяват прецизно да оценят заключението на вещите лица, за да може ефективно да използват получените резултати за разкриването на обективната истина.

* Д-р Христо Павлов е главен асистент по криминалистика в Центъра по юридически науки на Бургаския свободен университет. Научните му интереси са насочени към проблемите на криминалистичната тактика и оценката на доказателства в досъдебното производство на наказателния процес. Има публикации както в български, така и в чуждестранни издания. Той е автор на монографията „Версията като метод при разследването“. Павлов е член на Българската асоциация по криминология.

¹ В криминалистичната литература и в практиката под термина „специални знания“ трябва да се разбира преди всичко знания и умения, натрупани в резултат на специално образование и в процес на практическа работа /опит по специалността/.

За точното определяне на вида на експертизата, която трябва да се назначи в конкретната ситуация, разследващите органи е необходимо да се ориентират добре в класификацията на съдебните експертизи. Органите на досъдебното производство трябва да познават предмета, обекта и методите на експертизите, което всъщност е основата за тяхната класификация.

Разследващият орган трябва да назначи експертиза тогава, само когато разполага с необходимите за изследване материали. Той следва да определи последователността на назначаването на експертизи като отчете конкретната обстановка, с оглед съхраняването на криминалистични следи, които са обект на изследване. Разследващият орган трябва да има предвид, че неправилната организация и непоследователност при извършване на експертизи може да бъде причина за унищожаването на ценни следи, без които би било невъзможно по-нататъчното извършване на изследване. Ето защо, преди назначаването на една или друга експертиза е препоръчително той да се консултира с вещи лица за това. В тази връзка е целесъобразно, особено при разследване на терористични актове с взривни устройства, на огледа на местопроизшествието да вземат участие специалисти най-вече в областта на взривотехническите, съдебно-медицинските и др. експертизи.

Необходимо е да се отчетат фазите, през които преминава процеса на експертизата. Условно могат да се разграничат следните етапи: формиране на решение от страна на разследващите органи за назначаването на експертиза /в този етап се прави проверка дали са налице необходимите данни за извършването на изследване/; определяне на вида на експертизата; формулиране на въпроси към вещото лице; избор на вещото лице или на вещи лица /организация/, ако изследването предполага знания от различни области на науката, изкуството или техниката; изготвяне на акта за назначаване на експертиза; призоваване на вещото лице, проверка на условията, на които трябва да отговаря и връчване на акта за назначаването му; разясняване на вещото лице на правата и задълженията, както и отговорността, която носи, ако даде невярно заключение; предоставяне на вещото лице на необходимите материали за извършване на експертизата; оценка на заключението на вещото лице.

Вещото лице е задължено в определения в постановлението за назначаване на експертиза срок да представи заключение с точен и пълен отговор на всички въпроси. Ако по време на извършването на експертно изследване бъдат установени нови факти и обстоятелства вещото лице трябва да прояви самоинициатива и да направи съответната оценка по тях. Това задължение на вещото лице е регламентирано в разпоредбата на чл. 152, ал. 3 от НПК. Самоинициативата на вещото лице може да се изрази и както с допълнително изясняване на някои много общо зададени въпроси от страна на разследващите органи, така и с частично изменение на тях, ако те в коригиран вид имат по-правилна насоченост към изследваните обекти.

Разследващият орган трябва много внимателно да прецени проявената самоинициатива на вещото лице. Имайки желание да помогне за разследването, специалистът може неволно да засегне проблеми, които излизат извън рамките на неговата специалност и умения. Възприемането на направените по този начин изводи могат сериозно да затруднят разследването като го насочат в съвсем друга посока.

След извършване на експертизата вещото лице изготвя протокол, в който писмено оформя своето заключение от всестранното и обективно изследване на материалите по делото и дава отговор на поставените му въпроси. Съдържанието на заключението трябва да отговаря на изискванията на чл. 152 НПК.

Получените от експертизата резултати нямат преимущество пред другите доказателства по делото. Тяхната доказателствена сила не бива да се завишава. Не е правил-

но да се приема също, че щом заключението на вещото лице се основава на научни изследвания, не може да се поставя съмнение за неговата достоверност. В известна степен или в цялост едно заключение може да бъде непълно или неясно, неправилно или необосновано. Причините за това могат да бъдат най-разнообразни. Възможно е на вещото лице да са предоставени неверни данни, да не познава достатъчно добре методиката за изследване и неправилно да я прилага и др. Поради това, разследващите органи трябва добре да познават природата и причините за допускане на грешки от страна на вещите лица.²

Възможността за допускане на грешки от страна на вещите лица налага органите на досъдебното производство да използват фактическите данни от експертизата само след нейната щателна проверка. Основната цел на оценката на заключението се свежда до това да се определи дали е възможно неговото използване за разкриване на обективната истина по наказателното дело.

Процесът на проверка на заключението на вещото лице трябва да включва няколко последователни стадия.

Първият стадий е свързан с проверка на това, спазен ли е законът при назначаването на експертизата. Тук се проверява: дали вещото лице има достатъчно знания и опит за решаването на поставените му задачи; дали не са налице някои от пречките

² По своята *природа* експертните грешки могат да бъдат свързани с процесуални нарушения, породени от ограничените възможности на научното познание (гносеологични грешки) и технологични грешки. Процесуални грешки се правят при нарушаване на основни норми на процесуалния закон. Тук могат да се добавят и грешки, дължащи се на неправомерна инициатива на вещото лице да даде отговор на задачи извън неговата специалност и компетентност. Грешки от гносеологичен характер могат да бъдат направени при прилагане на знания, отнасящи се до същността, свойствата и признаците на обектите на изследване. Технологични (операционни) грешки се допускат от вещото лице при извършване на определени действия и процедури с обектите на изследване. Най-често това се получава при неспазване на системния ход на лабораторния анализ, неправилно задаване на технологичния режим за работа на определена апаратура, използване на некалибрирани еталони или реактиви с изминала давност и други.

Причините за допускане на експертни грешки, от своя страна, могат да бъдат обективни и субективни. Към първите /обективните причини/ спадат: липса на достоверна методика за експертното изследване; неправилно използване на методическите препоръки; липса на пълни данни за устойчивостта и доказателствената стойност на идентификационните признаци и свойства в следите – материални отражения; използване на неподходящи програмни продукти и математически модели и др. Субективните причини за допускане на експертни грешки са различни и трудно могат да бъдат установени от компетентния орган без съдействието на други висококвалифицирани специалисти от същата област на научни знания. Най-често тези причини са: професионална некомпетентност на вещото лице /непознаване на съвременните експертни методики, липсата на умения за пълно използване възможностите на техническите средства и пособия/; професионални пропуски на вещото лице /те се дължат на самоувереност, неспазване на някои методически препоръки при извършване на изследването, вземане на прибрзани решения относно идентификационната стойност на комплекса от общи и частни признаци на обектите на експертизата и други/; влияние на резултатите от предшествващи експертни изследвания, както и определени факти и обстоятелства, съдържащи се в материалите по делото, които нямат отношение към обектите и задачите на експертизата; пропуски в планирането и организирането на експертното изследване от страна на вещото лице и ръководителя на експертната организация и др.

Виж **Бобев, К.** Използване на специални знания в наказателното и гражданското производство - състояние и проблеми, Юридически сборник, т. XVIII, БСУ, 2011, с.22-31.; **Литвак, Б.** Экспертные оценки и принятие решений, М., Патент, 1996, с. 13-48.

по чл. 148 НПК за назначаване на вещото лице; дали вещото лице е спазило изискването от закона съдържание на писменото заключение /чл. 152 НПК/ и др.

Вторият стадий е свързан с проверка на това, достатъчни ли са материалите – доказателства и образци, които са били изследвани. Годността и достатъчността на доказателствата се определят с оглед спецификата на изследването /с оглед методиката на експертизата/.

Третият стадий се свежда до проверка научната обосновааност на използваната методика за изследване и правилността на нейното приложение. Разследващият орган може да получи информация за определени обстоятелства по методиката от методическата литература и справочници, издавани от МВР, НИКК, НСЛС и др. Съмнения за научната обосновааност и правилност на приложената методика могат да възникнат в процеса на разпит на вещото лице. В този случай ценна е помощта на специалисти и учени в тази област, от които допълнително да бъде получена информация за методиката на изследването.

Четвъртият етап се свежда до анализ и оценка както на заключението от гледна точка на неговата пълнота, така и на логическата обосновааност на самото изследване. Органът, назначил експертизата проверява до колко в пълнота е отговорено на поставените въпроси. Той внимателно трябва да проследи логическата последователност на самото изследване и получените от него междинни и крайни резултати.

Петият стадий се свързва с проверка на относимост и съответствие на резултатите от експертизата към доказателствата по делото.

За да бъдат относими резултатите от проведената експертиза към делото е необходимо наличието на връзка между заключението и обстоятелствата от предмета на доказване, установяването на които е предпоставка за разкриване на обективната истина по случая.

На следващо място органът, който е назначил експертизата прави оценка на заключението на вещото лице с цялата съвкупност от доказателства по наказателното дело.

Следствената практика по разследване на терористични актове, извършени чрез взривни устройства показва, че най-често се назначават следните видове експертизи: взривотехническа, пожаротехническа; съдебномедицинска; трасологична и др.³

В настоящата разработка няма да се разглеждат в детайли методиките за провеждане на отделните видове експертизи, защото е извън обекта на това изследване. В правната литература са разработени редица методически указания за провеждането на тези експертизи.

2. Взривотехническа експертиза

Взривотехническата експертиза представлява научнообосновано, проведено въз основа на закона изследване, чрез което се цели получаване на важни за наказателното дело фактически данни, отнасящи се до взривни устройства, взривни вещества, следи от взрив, знания и практически умения на престъпника.

Получените данни от извършеното взривотехническо изследване имат не само доказателствено значение за разследването, но и спомагат още в първите минути на

³ Виж: *Савелъева М., А. Смушкин*, Криминалистика, М., изд. Издателский дом „Дашков и К”, 2009, с.204.; *Разследване на престъпленията тероризъм и трафик на хора*, С., НСЛС, 2005, с.60-79.; *Власова, С., Г. Шаутаева*, Выявление и пресечение преступлений террористической направленности. Методические (практические) рекомендации, Н.Новгород, Нижегородская академия МВД России, 2015, с.40.

разследването за правилно построяване на версии за начина на извършване на престъплението, типа на взривното устройство и взривните вещества, професионалната подготовка на извършителя и за други обстоятелства от важно значение за бързото и ефективно разследване на престъплението.

Предметът на този вид експертиза се състои от фактически обстоятелства, свързани с взривни вещества, взривни устройства, следи от въздействието на такива.

Към **обекта** на взривотехническата експертиза могат да се отнесат: обезвредени взривни устройства и техни части; взривни вещества; останки от взривното устройство и следи, получени от взрива; натривки и частици, иззети от опушени или обгорени места; вода, въздух и почва, иззети в близост до мястото на взрива; различни други предмети от местопроизшествието.

Специфични обекти на взривотехническата експертиза са предмети, представени за провеждането на идентификационно изследване /образци/. Обект на експертизата могат да бъдат също инструменти, с които е било изработено взривното устройство, схеми, чертежи, записки и др.

Решението на поставените пред вещото лице задачи би било невъзможно без използването на общонаучните и специфичните методи. При извършването на взривотехнически експертизи се прилагат редица научно-технически методи. Такива са например: микроскопията, рентгенографията, спектроскопията, хроматографията, мас-спектрометрия, инфрачервена спектрофотометрия, рентгенофлуоресцентен анализ и други. Те се използват в много научни области. Такива методи обикновено се прилагат в съчетание с различни специфични методи. Те се използват в криминалистичното изследване, след определено адаптиране, съобразно специфичния характер на изследвания обект.

Освен приложението на общонаучните и инструментални методи, за нуждите на експертизите са разработени и се използват редица специални /специфични – собствени/ методи за изучаването на веществени доказателства. Те са присъщи на криминалистичните експертизи и не се използват в други области на научно-практическата работа.

В правната литература и в практиката се срещат различни становища относно това в кой клас експертизи се отнася взривотехническата експертиза.⁴ Изследвайки обекта, предмета, целите и задачите на тази експертиза и използваната методология на изследванията може да се приеме, че тя е в класа на криминалистичните експертизи.

Важно значение за ефективната работа и точното извършване на експертизата има срока на предоставяне доказателства, правилното им опаковане и транспортиране.

При назначаването на взривотехническа експертиза трябва да се обърне особено внимание на опаковането и изпращането на материалите за изследване. Необходимо е всеки един материал да бъде опакован отделно. Трябва да бъдат опаковани отделно и изпратени за изследване и други предмети, върху които могат да се открият микро-

⁴ Виж: *Российская, Е.* Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе, М., 1996, с.162.; *Белкин, Р.* Криминалистическая энциклопедия, М., 1997, с.32.; *Кочубей, А.* Основы взрывотехнической экспертизы, Особенности расследования преступлений экстремистской и террористической направленности. Материалы научно-практического семинара (Ростов-на-Дону, 24-25 мая 2012 года), М., Институт повышения квалификации СК РФ, 2012, с.127-131.; *Внуков, В., Д. Пономаренко,* Проблемные вопросы взрывотехнической экспертизы, Вестник Волгоградской академии МВД России, № 2 (13), 2010, с.48-50.; *Приказчиков, В., П. Резван, В. Косарев,* Подготовка и назначение экспертиз. Учеб.-метод. пособие, Волгоград, ВЮИ МВД России, 1999.

частици – следи от взривното устройство. Възможно е те да бъдат носители на ценна за разследването информация.

Много взривни вещества са химически неустойчиви, особено след взрива. При несвоевременното назначаване на експертиза и неправилното изземване на доказателствата би било невъзможно по-нататъчното извършване на експертно изследване.

Практиката показва, че в много случаи е най-ефективно първоначалното назначаване на взривотехническа експертиза, чрез която се дава отговор на общи въпроси: за относимостта на откритите обекти към взривното устройство, неговите елементи; за принципа на действие на самоделното или производственото взривно устройство.⁵ В зависимост от резултатите на проведените изследвания могат да бъдат назначени както други видове експертизи, така и нови по-подробни взривотехнически експертизи.

В голяма степен спецификата на следствената ситуация влияе върху съдържанието на експертизата по дела за терористични атактове с взривни устройства. Така например, ако терористът не е задържан и устройството е открито, на вещото лице могат да се поставят въпроси свързани с конструктивните му елементи и тяхното предназначение. От експертизата е възможно да се получи информация както по какъв начин е изработено и придобито взривното устройство, така и относно професионалните умения и квалификация на лицето, което го е изработило. В случай, че престъпникът е задържан, чрез експертизата може да се определи сходство на взривното устройство, взривни вещества и други предмети с откритите и иззети по надлежния ред такива от задържаното лице. Тук могат да се поставят задачи, свързани с установяването на груповата принадлежност на откритите у терориста вещества. Възможно е да се извършат идентификационни експертизи на иззетите инструменти и приспособления, използвани при изработването на самоделни взривни устройства.

Поради сложността и могообразието на обектите на изследване при взривотехническата експертиза е целесъобразно нейното класифициране в зависимост от задачите пред нея. Изучавайки възможните проблеми за решаване с тази експертизата следва, че с нея могат да се поставят *задачи*, които имат *диагностичен, идентификационен и реконструкционен* характер. Това определя и разновидностите на взривотехническата експертиза.⁶

При взривотехническата експертиза с диагностичен характер се отнасят следните изследвания: установяване на техническото състояние и пригодност за експлозия на боеприпасите и взривните устройства; механизма на разрушаванията или поврежданията от взривите устройства; установяване, чрез изследване на следите от местопроизшествието, на последователността на въздействие от взрива – химическо или физическо; професионалните знания и умения на лицето, което е изработило взривното устройство.

Към изследванията с идентификационен характер се отнасят: идентификация или установяване на груповата принадлежност на обекти на взривотехническата експер-

⁵ *Давыдов, Е.* Технико-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств, Автореферат дис. канд. юрид. наук, Волгоград, 2004, с.26.

⁶ Виж: *Матюшенков, А.* Взрывотехническая экспертиза как источник использования специальных знаний по делам о взрывах, Вестник Челябинского государственного университета, Вып. 45, № 25 (380), 2015, с.126-130.; *Давыдов, Е.* Технико-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств, Автореферат дис. канд. юрид. наук, Волгоград, 2004, с.26.

тиза; утвърждаване на тъждество при изследване на невзривени устройства и следи от взрив и др.

С реконструкционните взривотехнически експертизи се решават въпроси, свързани с: възстановяване на първоначалното състояние на обектите преди взрива; определяне на епицентъра на взрива, съобразно поврежданията и следите на местопроизшествието.

Поради разнородния характер на обекта на изследване, най-често при извършване на експертизата са необходими знания в различни научни области. Това налага назначаването на *комплексна* взривотехническа експертиза, в която се провеждат различни изследвания – химични, технологични, трасологични и др.⁷ Например, възможно е назначаването на комплексна медико-взривотехническа експертиза, чрез която да се отговори на въпроса „Какъв е опасният за живота и здравето на хората радиус при конкретната следствена ситуация?“⁸.

Разследващият орган трябва много внимателно да подбере въпросите си към вещото лице, за да може най-ефективно да използва резултатите от назначената експертиза. При формулировката им е необходимо да се отчете, че в пълна сила важи принципът „Какъвто въпросът, такъв и отговорът“.⁹ Въпросите трябва да са кратки, конкретни и по същество. Те не трябва да бъдат многобройни. Въпросите към вещото лице да бъдат съобразени с неговата специалност и компетентност. Добре е да се има предвид, че практиката за съвместно формулиране на въпросите на експертизата от разследващия орган и от вещото лице подобрява в голяма степен резултатите от експертното изследване и повишава ефективността на експертното заключение при проверката на следствените версии.¹⁰

Важно в постановлението за назначаване на експертиза е разследващият орган да определи разумен срок за нейното извършване, т.е. определеният срок не трябва да бъде неоправдано минимален. Определянето на кратък срок за експертизата може да повлияе негативно върху нейното качество. Вместо това е целесъобразно разследващият орган регулярно да поддържа контакт с вещото лице във връзка с развитието на експертизата. Той успешно може да използва междинни отговори на въпроси, получени в хода на експертното изследване, за построяването на едни или други следствени версии.

При изследването на взривни устройства и следи от взрив може да се даде отговор на редица въпроси, които условно се обособяват в следните групи:¹¹

2.1. Отговори на въпроси, свързани с предназначението, конструкцията и тялото /корпусът/ на взривното устройство:

Дали представеното за изследване изделие представлява взривно устройство?

Ако представеното за изследване устройство е взривно, да се определи схемата му и принципът му на действие.

⁷ **Исаков, Ал.** Расследование преступлений террористического характера, совершаемых путем взрывов: криминалистические и уголовно-процессуальные аспекты, Автореферат дис. канд. юрид. наук, Москва, 2006, с.22-23.

⁸ **Расследование терроризма.** Учебное пособие, под общ. ред. О. Коршуновой, СПб., 2001, с.125.

⁹ **Российская, Е.** Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе, М., 1996, с.21-31.

¹⁰ **Бобев, К.** Криминалистика, С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2006, с.100.

¹¹ Виж: **Разследване на престъпленията тероризъм и трафик на хора**, С., НСЛС, 2005, с.60-65.; **Грибунов, О., О. Трубкина**, Назначение судебных экспертиз, Иркутск, Восточно-Сибирский институт МВД России, 2014, с.21-25.

Върху представените обекти могат ли да се открият следи от въздействието на взривното устройство?

Дали поврежданията на местопроизшествието са в резултат от конкретното взривно устройство?

Дали представените обекти са части от взривното устройство?

Какво взривно устройство е използвано при произведения взрив?

Каква е масата, формата и размерът на взривното устройство?

Каква е конструкцията на представеното за изследване взривно устройство?

По какъв начин е изработено взривното устройство?

Какви инструменти са необходими за изработката на конкретното взривно устройство?

Какъв е принципът на действие на представеното за изследване взривно устройство?

Каква опаковка или маркировка има взривното устройство?

Дали изетите и представените на вещото лице чертежи и схеми са изображения на взривното устройство или детайли от него?

Какъв материал е използван за обвивка на взривното устройство?

По какъв начин е изработена обвивката на взривното устройство – промишлен или самоделен?

Дали изетите при огледа на местопроизшествието предмети или тези, открити в телата на жертвите са части от обвивката на взривното устройство?

2.2. Отговор на въпроси, свързани с вида и количеството на взривното вещество, използвано при изработването на устройството.

Дали представените за изследване вещества са взривни?

Каква е масата, формата и размерът на взривното вещество?

Какъв тип и марка са представените за изследване взривни вещества?

Какво е съдържанието на взривния заряд?

Какво количество взривно вещество е било използвано при изработването на взривното устройство?

Каква максимална температура се развива в епицентъра на взрива при това взривно вещество? Каква е тя на 1-вия, 2-рия, 3-тия, 5-тия, 10-тия и 20-тия метър от него?

Каква е цифровата стойност на изменението на налягането от епицентъра до 20-тия метър от него?

Какви нормативни документи регламентират производството на даденото взривно вещество /БДС или др./?

Съгласно нормативните документи, в какви разфасовки се произвежда определеното взривно вещество – пресовки, фишеци, пакети, чували и др.?

Къде е произведено взривното вещество и дали то се прилага с производствени цели?

Дали върху представените предмети, изети от местопроизшествието може да се открие взривно вещество?

Дали химичният състав и другите характеристики на представеното за изследване взривно вещество са еднакви с изетите при извършеното претърсване?

Еднакви ли са химичният състав и другите характеристики на взривното вещество от местопроизшествието с тези от друго местопроизшествие?

2.3. Отговор на въпроси, свързани с подготовката, взрива и евентуалните последици от експлозия:

Къде се намира епицентърът /еписцентровете/ на взрива?

Какъв е броят на експлозиите на местопроизшествието и в каква последователност са се реализирали?

Каква е причината да не експлодира откритото на местопроизшествието друго взривно устройство?

Възможно ли е при конкретните условия устройството да се самовзриви?

Възможно ли е при превоза на взривното устройство да настъпи експлозия?

Има ли реална опасност за живота и здравето на лицата, които са се намирали в дадени помещения или места?

Възможно ли е уврежданията на лицата да се получат от взрива?

2.4. Отговори на въпроси, свързани със сходство между различни взривни устройства.

Каква е степента на сходство между представеното за изследване взривно устройство, открито на местопроизшествието и това, което е открито при извършено претърсване и изземване?

Каква е степента на сходство между взривното устройство, открито на местопроизшествието и това, открито на друго място?

2.5. Отговор на въпроси, свързани с определени професионални навици и квалификация на лицето, което е изработило взривното устройство и на това, което го е използвало.

Участниците в подготовката и извършването на терористични атаки, чрез взривни устройства имат свой почерк, който позволява да се направи извод за професионалните навици на тези лица, за техните интелектуални и физически особености. С оглед на това на вещото лице могат да се зададат следните въпроси:

Възможно ли е да се направят някакви изводи за професията на лицата, които са изготвили взривното вещество?

Каква професионална квалификация би следвало да има лицето, което е изработило взривното устройство?¹²

Често от квалификацията и практическите умения на вещото лице, неговата техническа и тактическа подготовка, зависи успехът на разследването по наказателни дела за терористични актове с взривни устройства. Изследването на взривните вещества и продуктите от взрива са свързани с приложението на разнообразни методи, за които специалистът трябва да притежава подготовка и квалификация. По начало познаването на такива методи се придобива от обучението им в областта на химията. Изследването на взривното устройство, принципът му на действие, оценка на поразяващите му свойства и др. са свързани със задълбочени познания в областта на физиката и специални познания за взривните устройства. Това налага задълбочена подготовка на вещи лица в специализирани висши учебни заведения.¹³ Специфичната

¹² Виж *Таркинский, А.* Использование специальных знаний при расследовании преступлений, связанных с применением взрывных устройств, Дисс. канд. юрид. наук, Махачкала, 2003, с. 164-165.

¹³ Например, към настоящият момент в Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ са разработени магистърски програми „Техника и технология на взривните работи“ и „Техника и технология на взривните работи – производство на взривни материали“. Студентите получават фундаментални познания по технологията и организацията на производството на прахообразни, грубодисперсни, водонапълнени, емулсионни, нитроестерни и пластични експлозиви, как-

дейност на вещите лица, обаче е свързана с добри познания и в други области на науката. Към настоящия момент в България тези лица не получават необходимите за дейността им знания в процеса на обучение, а ги придобиват впоследствие – при самата работа. Ето защо е целесъобразно разработването на специална учебна програма, която да дава възможност за придобиването на необходимите знания и умения на бъдещите вещи лица в областта на взривотехническата експертиза. В тази учебна програма трябва да бъдат включени дисциплини, които дават знания не само в областта на базовите науки, но и в теорията на криминалистиката, съдебните експертизи, наказателно-процесуалното право и др. Важно значение за успешното извършване на експертизата имат и психологическите качества на вещите лица, развитието на тяхното логическо мислене, възможността за правилен анализ и синтез. Те могат да се развиват чрез включване на дисциплини в учебните програми в тази насока.

Успешно могат да се приспособят и прилагат в процеса на обучение новите научни и компютърни технологии в областта на взривотехническата експертиза. Този проблем също все още не е напълно решен.

Въпреки голямото значение на взривотехническа експертиза за ефективното протичане на разследването и бързото разкриване на извършителя, разследващият орган трябва да знае, че тя не винаги може да доведе до очаквания резултат. Съществуват редица фактори, поради които не винаги вещото лице би могло да отговори на поставените въпроси. Тези причини могат да бъдат *субективни*, породени от неправилна работа /несвоевременно назначаване на експертизата, неправилно изземване на доказателства, неправилно опаковане и транспортиране на доказателства, не се предоставят необходими материали на вещото лице в самото начало – схеми на местата на взрива, фототаблици и др., което не дава възможност вещото лице да отговори изчерпателно на въпроса за мощността на взрива и тротиловия еквивалент/. Трябва да се вземат под внимание и *обективните* фактори, като липсата на достатъчен материал за провеждане на изследване /особено след експлозията/.

3. Пожаротехническа експертиза.

При разследването на терористични атаки, чрез използването на взривни вещества може да бъде назначена и пожаротехническа експертиза. Тя е вид инженерно-техническа експертиза, която се извършва с оглед установяване на причините за възникване на пожара и обстоятелствата около него. Трудностите, свързани с нейното провеждане се дължат както на изменението на обстановката в резултат на гасенето на пожара, така и на унищожителното действие на процеса на горене.¹⁴

Възможно е пожаро-техническа експертиза да се назначи като комплексна, заедно с други експертизи за изследване на вещества, материали и изделия.

Общ обект на експертизата е цялата обстановка на местопроизшествието. Непосредствените обекти са многобройни и трудно могат да се изброят изчерпателно. Сред тях са: обгорели предмети; електрически, газови, вентилационни и др. инсталации на сгради; противопожарна техника; планове, схеми; фотоснимки, видеоснимки от пожара и др.

то и на всички видове средства за взривяване, използващи се в минно-добивната промишленост и специалното производство. Запознават се с основите на пиротехниката и производство на пиротехнически изделия. Подробно се изучава технологията на взривните работи в открити и подземни обекти и при специални взривни дейности. Дават се познания по Европейските изисквания към класификацията, методите на изпитване, транспортиране и съхранение на експлозиви. Изучават се нормите за безопасност при производство и употреба на експлозиви.

¹⁴ *Разследване на престъпленията тероризъм и трафик на хора*, С., НСЛС, 2005, с. 77-79.

За правилно и точно решаване на задачите пред вещите лица трябва да се осигури тяхното участие при извършването на огледа на местопроизшествието. Необходимо е да се проучи обстановката и условията на мястото преди възникването на пожара. С оглед на правилното формулиране на въпросите към вещото лице е препоръчително провеждането на предварителен разговор между разследващия орган и специалисти в тази област.

С назначаването на такава експертиза се дава отговор на въпроси, които могат да бъдат условно обособени в няколко групи:

3.1. Въпроси, свързани с установяване на мястото, откъдето е започнал пожара и времето на възникване.

Кога е възникнал пожара?

Къде точно е възникнал пожара?

По какъв начин се е разпространил пожара?

Как може да се обясни най-голямото изгаряне на елементи на дадени места от пожара?

3.2. Въпроси, свързани с технически характеристики, които имат връзка с пожара:

При каква температура определени вещества се samozапалват?

С оглед на особеностите на пламъка и дима на пожара, да се определи какви материали са горели.

Каква е максималната температура, която може да се достигне при горенето на конкретните вещества и материали?

Каква е продължителността на горене на конкретните предмети?

3.3. Въпроси, свързани с непосредствената причина за пожара:

Възникнал ли е пожарът от взрива?

Възможно ли е пожарът да е възникнал от веществата и газовете, свързани с взрива?

За правилното провеждане на пожаротехническа експертиза е необходимо на вещото лице да бъдат представени протокола за оглед на местопроизшествието и други писмени и веществени доказателствени средства /например: чертежи, снимки, протоколи от други експертизи – взривотехническа, съдебно-медицинска, протоколи от разпита на свидетели и др./, благодарение на които експертизата може да се проведе по-качествено.

4. Съдебно-медицинска експертиза.

Морфологията на травмите, причинени от взривни устройства се характеризират с изключително многообразие, от една страна, а от друга – със строга специфичност. Това са единствените травми, при които едновременно върху тялото на човека действат механични, термични и химични фактори. Именно това съчетание обуславя възможността за диагностика на различните видове взрив по резултата на съдебно-медицинската експертиза.

Към настоящия момент са разработени специални методики за извършване на съдебно-медицински експертизи при взривове. Чрез тях се внася яснота, относно измененията, настъпили след взрива. На база резултатите от експертизата и цялостната картина, разследващият орган получава информация за последиците от взривното устройство, дистанцията взрив-пострадал, действията на пострадалия по време на взрива и др.

При разследването на терористични актове с взривно устройство често съдебният лекар провежда изследване върху силно повредени трупове, отделни части от тях, човешки органи и др. В тази връзка се поставя въпросът за идентификацията на лицата. При разследването на тези актове съдебно-медицинска експертиза може да се извърши и на живи лица.

Експертизата дава отговор на следните групи въпроси¹⁵:

4.1. Отговор на въпроси, свързани с механизма на образуване на телесните повреди.

Какви взривни вещества са причинили конкретните телесни повреди?

Дали повредите върху трупа или отделните части са в резултат от взрива и процесите, свързани с него?

4.2. Отговор на въпроси, свързани с настъпването на смъртта, вида и характера на повредите.

Кога е настъпила смъртта?

Дали смъртта е настъпила като последица от травмите от взрива или са налице други причини за това?

Какво е въздействието от взрива върху тялото на човека /степен на изгаряне, вид и характер на телесните повреди – повреди от взривната вълна, висока температура, отломки и др./?

Да се определи характера и степента на телесните повреди на живи лица.

По какъв начин е причинена телесната повреда?

Преди колко време е причинена телесната повреда?

В какво състояние е здравето на живото лице?

4.3. Въпроси, които имат диагностичен характер.

Налице ли се следи по тялото, които свидетелстват за изхвърляне от взривната вълна? Да се уточни разстоянието.

Налице ли са факти, въз основа на които може да се определи на какво разстояние от трупа е настъпил взрива? Да се определи това разстояние.

4.4. Отговор на други въпроси.

Възможно е при взрив заедно с части от телата на хора да се намират и такива от домашни животни. При тези условия визуалното им разграничаване е трудно и дори невъзможно. Тогава пред вещото лице стои въпросът за принадлежността на останките, открити на местопроизшествието.

На следващо място съдебно-медицинска експертиза може да се назначи и във връзка с извършено освидетелстване на заподозрени лица. Така например, възможно е да се установи връзката между получени травми /обгаряния и др./ по тялото на лицето от кумулативната струя на използвани оръжия.

5. Трасологични експертизи

При разследването на терористични актове с взривни устройства е възможно да се назначат редица трасологични експертизи.

Често такава експертиза се назначава когато има съмнение са използвани няколко взривни устройства. В този случай откритите на местопроизшествието следи и остан-

¹⁵ По-подробно за методологията на изследванията виж *Судебно-медицинская экспертиза взрывной травмы*, под ред. В. Исаков, СПб, Военно-медицинская академия МО РФ Санкт-Петербургский медицинский университет, 1997.

ки от взривното устройство се изследват, за да се установи точно от кое взривно устройство са причинени повредите на конкретните обекти на мястото на взрива.

Експертиза може да се назначи и с цел установяване на цялото по съставните му части. В този смисъл на вещото лице се поставя въпросът дали откритите на различни места на произшествието предмети /детайли/ представляват единно цяло. Такъв въпрос може да се зададе на вещото лице и след открити при претърсване и изземване предмети – представляват ли иззетите и представени за изследване предмети отделни детайли на взривно устройство.

Възможно е да се назначи експертиза, чрез която да се идентифицират инструментите и оборудването, използвани за изработката на самоделно взривно устройство и негови детайли.

Както при огледа на местопроизшествието, така и при претърсването и изземването могат да бъдат открити и редица други следи, които да наложат назначаването на трасологични експертизи. Върху определени елементи от устройството е възможно да бъдат открити отпечатащи от пръсти и длани. На местопроизшествието могат да бъдат открити следи от обут в обувка крак, от пътечка на ходенето, от ходовата част на транспортни средства и други, които да дадат ценна за разследването на акта информация.

Литература:

1. Белкин, Р. Криминалистическая энциклопедия, М., 1997.
2. Бобев, К. Използване на специални знания в наказателното и гражданското производство - състояние и проблеми, Юридически сборник, т. XVIII, БСУ, 2011, с. 22-31.
3. Бобев, К. Криминалистика, С., УИ „Св. Климент Охридски”, 2006.
4. Власова, С., Г. Шаутаева, Выявление и пресечение преступлений террористической направленности. Методические (практические) рекомендации, Н.Новгород, Нижегородская академия МВД России, 2015.
5. Внуков, В., Д. Пономаренко, Проблемные вопросы взрывотехнической экспертизы, Вестник Волгоградской академии МВД России, № 2 (13), 2010, с. 48-50.
6. Грибунов, О., О. Трубкина, Назначение судебных экспертиз, Иркутск, Восточно-Сибирский институт МВД России, 2014.
7. Давыдов, Е. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств, Автореферат дис. канд. юрид. наук, Волгоград, 2004.
8. Исаков, Ал. Расследование преступлений террористического характера, совершаемых путем взрывов: криминалистические и уголовно-процессуальные аспекты, Автореферат дис. канд. юрид. наук, Москва, 2006.
9. Кочубей, А. Основы взрывотехнической экспертизы, Особенности расследования преступлений экстремистской и террористической направленности. Материалы научно-практического семинара (Ростов-на-Дону, 24-25 мая 2012 года), М., Институт повышения квалификации СК РФ, 2012, с.127-131.
10. Литвак, Б. Экспертные оценки и принятие решений, М., Патент, 1996, с. 13-48.
11. Матюшенков, А. Взрывотехническая экспертиза как источник использования специальных знаний по делам о взрывах, Вестник Челябинского государственного университета, Вып. 45, № 25 (380), 2015, с.126-130.
12. Приказчиков, В., П. Резван, В. Косарев, Подготовка и назначение экспертиз. Учеб.-метод. пособие, Волгоград, ВЮИ МВД России, 1999.

13. Разследване на престъпленията тероризъм и трафик на хора, С., НСЛС, 2005.
14. Российская, Е. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе, М., 1996.
15. Расследование терроризма. Учебное пособие, под общ. ред. О. Коршуновой, СПб., 2001.
16. Савельева М., А. Смушкин, Криминалистика, М., изд. Издательский дом „Дашков и К”, 2009.
17. Судебно-медицинская экспертиза взрывной травмы, под ред. В. Исаков, СПб, Военно-медицинская академия МО РФ Санкт-Петербургский медицинский университет, 1997.
18. Гаркинский, А. Использование специальных знаний при расследовании преступлений, связанных с применением взрывных устройств, Дисс. канд. юрид. наук, Махачкала, 2003.